

УДК 347.962.6

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІВ В УКРАЇНІ ДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Вікторія ПАРИШКУРА,

здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
головний спеціаліст відділу з питань правосуддя

Департаменту антикорупційного законодавства та законодавства про правосуддя Міністерства юстиції України

SUMMARY

The article deals with some practical aspects of judges' criminal legal and civil legal liability. To solve the practical problems on the grounds of bringing judges to these types of legal liability the author offers, in particular, to limit the volume of judges' inviolability. Moreover the necessity of using to the judge, through his fault material and moral damage to the physical or legal persons was caused; personal civil liability by making by the state regress requirements was proved. The statistics of bringing judges to criminal legal liability, including corruption crimes and crimes for awarding unjust court decisions were analyzed and corresponding conclusions on that occasion were done.

Key words: judges' criminal legal liability, judges' civil legal liability, judges' inviolability, material damage, regress requirements, corruption crimes, awarding by judge unjust court decisions.

АНОТАЦІЯ

У представленій статті розглянуто деякі практичні аспекти кримінально-правової та цивільно-правової відповідальності суддів. З метою вирішення проблем, що виникають на практиці у зв'язку з притягненням суддів до цих видів юридичної відповідальності, автором запропоновано, зокрема, обмежити обсяг суддівської недоторканності, обґрунтовано необхідність застосування до судді, з вини якого було заподіяно матеріальну та моральну шкоду фізичним або юридичним особам, особистої цивільно-правової відповідальності шляхом пред'явлення державою регресних вимог. Проаналізовано статистичні дані притягнення суддів до кримінальної відповідальності, у тому числі за вчинення суддею корупційних злочинів та злочинів за постановлення неправосудного судового рішення, і зроблено з цього приводу відповідні висновки.

Ключові слова: кримінально-правова відповідальність суддів, цивільно-правова відповідальність суддів, суддівська недоторканність, майнова шкода, регресні вимоги, корупційні злочини, постановлення суддею неправосудного судового рішення.

Вступ. Відповідно до положень статті 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», вступаючи на посаду, суддя присягає, що не буде вчиняти дій, які порочать звання судді та принижують авторитет судової влади. Однак життя не завжди узгоджується з присягами. На жаль, судді, хоч і в рідкісних випадках, незважаючи на присягу, національні та міжнародні заборони, час від часу здійснюють вчинки [15, с. 84], за які може настати кримінальна відповідальність, а також необхідність відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю суддів.

Метою статті є аналіз застосування до суддів кримінально-правової та цивільно-правової відповідальності та винайдення оптимальних шляхів вирішення проблем, що виникають на практиці у зв'язку з притягненням суддів до цих видів юридичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. В Україні судді несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах. Кримінальним кодексом України поряд зі

службовими злочинами передбачено також злочини, які можуть бути вчинені суддями як посадовими особами, що здійснюють правосуддя. Склади таких злочинів і покарання за них визначаються розділом XVIII «Злочини проти правосуддя» цього Кодексу. Зокрема, лише суддя може бути вчинений такий злочин, як постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови [17, с. 987].

Законодавством України встановлено особливий порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності з метою забезпечення їх незалежності та недоторканності [9, с. 84], що гарантовано положеннями статті 126 Конституції України. У розвиток цієї норми в статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що суддя є недоторканий в більш широкому плані. Зокрема, згідно з цим Законом суддя без згоди Верховної Ради України не може бути затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку. А затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена, у тому числі, кримінальна відповідальність, повинен бути негайно

звільнений після з'ясування його особи. Згідно зі вказаним Законом суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду. Тобто до судді до постановлення щодо нього обвинувального вироку суду без згоди Верховної Ради України не можуть бути застосовані будь-які заходи примусового характеру, крім як приведення до суду. Зазначеною статтею передбачено і низку інших гарантій недоторканності та незалежності суддів, які забезпечують їх від незаконного переслідування в кримінальному порядку [15, с. 86, 87].

Встановлення додаткових, порівняно з недоторканністю пересічної особи, гарантій недоторканності для суддів має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність [18, с. 7].

Водночас однією з проблем, що виникає на практиці у зв'язку з існуванням суддівської недоторканності, Р. Кузьмін називає довготривалість розслідування кримінальних справ щодо суддів, обґрунтовуючи це тим, що судді, користуючись неможливістю швидкого застосування щодо них заходів процесуального примусу (привід, затримання, арешт), просто уникають зустрічей зі слідчими, перешкоджаючи таким чином слідству [14, с. 5, 6]. Тому притягти суддю до кримінальної відповідальності дуже важко, про що свідчить незначна кількість суддів, які понесли відповідальність за вчинені злочини.

Так, стаття 375 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Відповідно до статистичних даних Державної судової адміністрації України, за цією статтею у 2008 році притягалась до кримінальної відповідальності 1 особа; у

2009 році – 3 особи; у 2010 році – 4 особи; у 2011 та 2012 роках таких осіб було 5, а у 2013 році – 3 особи.

Згідно з даними щорічних звітів Міністерства юстиції України про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2011 році до кримінальної відповідальності за корупційні злочини було притягнуто 34 судді; у 2012 році таких суддів було 15, з них 10 – за хабарництво; у 2013 році – 7 суддів (усі за одержання неправомірної вигоди) [25].

Якщо поррахувати кількість притягнутих суддів до кримінальної відповідальності, наприклад, за корупційні злочини, враховуючи при цьому штатну чисельність суддів в судах України за період із 2011 по 2013 роки (де у 2013 році нараховується 9071 суддя; у 2012 році – 9062 судді; 2011 році – 9039 суддів), то кількість таких суддів виявляється меншою ніж 1%.

Однак, як свідчать дані соціологічних досліджень, суспільна довіра громадян до вітчизняного суду є наразі критично низькою (лише 3% повністю довіряють судам) [23], оскільки відповідно до тих же

даних соціологічних досліджень, зокрема «Барометра Світової Корупції» (Global Corruption Barometer) від Transparency International та Gallup International Association, найкорумпованішою сферою українці визнають судову владу (66%) [21]. Подібні результати продемонстрували дослідження, проведені соціологічною службою Центру Разумкова, відповідно до яких, на думку українців, судова влада є найбільш корумпованою інституцією в державі: понад 83% опитаних вважають, що корупція досить поширена або охоплює все судівництво [22]. Згідно із судовим індексом, який визначається Європейською бізнес-асоціацією, судова влада дискредитувала себе також в очах бізнес-середовища: за всіма складовими індексу оцінки судочинства в Україні є негативними [24]. Таким чином, з наведеного вбачається, що в судах наявний високий рівень корупції. Разом з тим лише незначна кількість суддів притягається до кримінальної відповідальності за корупційні злочини, а отже, можна зробити висновок, що більшості з них вдається ухилитися від такої відповідальності. Це свідчить про недосконалість чинного кримінального, кримінально-процесуального і законодавства про правосуддя, а також про необхідність удосконалення правового механізму притягнення суддів до відповідальності, зокрема кримінальної [18, с. 7], що зумовлено потребою в підтриманні авторитету правосуддя і довіри до судів [15, с. 85].

Варто зазначити, що однією з рекомендацій, наданих Україні Організацією економічного розвитку та співробітництва (ОЕСР) в рамках Стамбульського антикорупційного плану дій, є необхідність обмеження певною мірою недоторканності суддів, наприклад, запровадивши функціональний імунітет та дозволивши затримання на місці вчинення злочину [11]. Однак на сьогодні такі рекомендації ще не реалізовані в національному законодавстві.

Разом з тим зменшення обсягу суддівського імунітету та надання судді лише функціонального імунітету (імунітету від звинувачення за дії, вчинені в процесі виконання суддівських функцій) визначено одним із заходів державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки, передбачених проектом Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на

2014–2017 роки», підготовленим експертами міжнародної недержавної організації по боротьбі з корупцією «Трансперенсі Інтернешнл Україна» (Transparency International Ukraine) в партнерстві з Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією, а також Міністерством юстиції України з метою визначення комплексу першочергових заходів, спрямованих на зменшення рівня корупції в Україні та формування бази для подальших антикорупційних реформ [20].

Також слід звернути увагу, що згідно з Висновками

Венеціанської комісії неправильним є те, що парламент відіграє будь-яку роль у позбавленні суддівського імунітету. Конституція має передбачати зняття суддівського імунітету не Верховною Радою, а дійсно незалежним судовим органом [7; 8].

На реалізацію вказаних пропозицій Венеціанської комісії положеннями проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів» (реєстр № 2522а від 04.07.2013), що знаходиться на розгляді Верховної Ради України, передбачено, серед іншого, зміну існуючого порядку зняття суддівської недоторканності, що полягає у наділенні Вищої ради юстиції повноваженнями вирішувати питання про надання згоди на затримання чи арешт судді [19].

Такий порядок, на думку експертів, має забезпечити належний розгляд питання про зняття суддівської недоторканності органом, спеціально утвореним для вирішення питань суддівської кар'єри. З одного боку, він має сприяти проведенню кримінального провадження стосовно судді, у затриманні чи арешті якого є обґрунтована потреба, з іншого – захистити суддю від безпідставного застосування до нього вказаних примусових процесуальних заходів. Але це можливо лише за умови, що Вища рада юстиції буде функціонувати на засадах незалежності та об'єктивності. В іншому випадку ситуація з вирішенням вказаних питань може погіршитися, оскільки процес притягнення судді до кримінальної відповідальності може бути ще більш закритим та ангажованим [1].

Слушною також видається пропозиція А.В. Маляренка щодо наділення Вищої ради юстиції повноваженнями вирішувати питання про відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності. У цьому питанні, вважає автор, законодавець проявив непослідовність, наділивши цими повноваженнями Вищу кваліфікаційну комісію суддів України. Як відомо, питання про звільнення судді з посади у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком суду здійснює відповідний орган влади на підставі рішення Вищої ради юстиції. Звільнення судді з посади за іншими підставами також покладено на Вищу раду юстиції. За законом вирішення питання про дисциплінарну відповідальність суддів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України покладено лише на Вищу раду юстиції. У той же час відповідно до статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» відсторонення будь-якого судді, тобто й Верховного Суду України, і вищих спеціалізованих судів від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності віднесено до обов'язків Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [15, с. 92, 93].

Цивільно-правова відповідальність є ще одним видом юридичної відповідальності судді. Конституція України визначає право кожного на відшкодування за

рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (стаття 56 Конституції України).

Ця норма Основного Закону частково реалізована у положеннях

статті 1176 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), частини сьомої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статті 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». Вказані норми законодавства передбачають вичерпний перелік підстав, за яких держава несе відповідальність за шкоду, завдану фізичній особі незаконними діями, зокрема суду при відправленні правосуддя виключно у кримінальних та адміністративних справах. Така відповідальність держави відшкодовується потерпілому у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб судових органів.

Дещо по-іншому регулюється питання відшкодування збитків, завданих особі незаконними діями суду в цивільній справі. Так, згідно з положеннями частини п'ятої

статті 1176 ЦК шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок постановлення судом незаконного рішення в цивільній справі, відшкодовується державою в повному обсязі в разі встановлення в діях судді (суддів), які вплинули на постановлення незаконного рішення, складу злочину за обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Із вказаного вбачається, що законодавство України обумовлює настання цивільної відповідальності держави притягненням судді до кримінальної відповідальності [6, с. 83].

Як зазначалося вище, випадки притягнення суддів до кримінальної

відповідальності – одиничні, що спричинено складністю вирішення питання про імунітет та незалежність суддів, що у свою чергу унеможлиблює відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями суду при розгляді цивільних справ.

Варто також зазначити, що незаконні дії суддів, які можуть спричинити шкоду, не завжди мають злочинний характер, тобто пов'язані з конкретними складами злочину. Крім того, шкода може бути заподіяна суддею не тільки постановленням незаконного рішення, а й при вчиненні ним процесуальних дій, наприклад, накладення судом арешту на майно, порушення розумних строків розгляду справи, невчасне вручення особі процесуальних документів, що стало причиною пропуску строків на оскарження. Але законодавець не визначає

відповідальність держави за вказані дії суддів, що можуть спричинити шкоду.

Л.Є. Виноградова припускає, що навряд чи було б можливим покласти на сучасну державу відшкодування заподіяної шкоди в повному обсязі (за будь-які випадки заподіяння шкоди суддями – В.П.), враховуючи рівень судових помилок при розгляді справ [5, с. 141–142], тому в законодавстві України і закладено принцип обмеженої відповідальності держави.

У такому випадку особи, чії права порушено можуть лише звернутися до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції з метою «покарання судді» (притягнення до дисциплінарної відповідальності у вигляді догани або звільнення судді за порушення присяги).

Разом з тим, як зазначають С.Ф. Афанасьєв та В.В. Казанцев, громадянам, чії права і законні інтереси порушено, заподіяно матеріальну, а інколи й моральну шкоду, «легше від цього не стає» [2, с. 121; 12, с. 12, 13], адже за допомогою дисциплінарної відповідальності не можна відновити порушені права громадянина та відшкодувати ту шкоду, яка була йому заподіяна незаконними діями органу влади [13, с. 481].

У контексті вказаного слід зазначити, що положеннями процесуального законодавства України (пункт 21 частини другої статті 361 Цивільного процесуального кодексу, пункт 3 частини другої статті 245 Кодексу адміністративного судочинства,

пункт 3 частини другої статті 112 Господарського процесуального кодексу) передбачено перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами з підстав, зокрема, встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок чого було ухвалено незаконне або необгрунтоване рішення.

Однак, ураховуючи те, що на сьогодні законодавством України закріплено складний механізм притягнення суддів до кримінальної відповідальності, на нашу думку, підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами може бути також встановлення рішеннями Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції вчинення суддями дисциплінарного проступку чи порушення присяги.

Необхідним є також вирішення питання процедури відшкодування шкоди при здійсненні правосуддя в цивільній справі, оскільки законодавством не визначено порядок такого відшкодування. Натомість такий порядок, а також органи, на які покладається вчинення дій із забезпечення відшкодування шкоди при відправленні правосуддя в кримінальних та адміністративних справах, визначено положеннями Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», на виконання якого видано Поло-

ження від 04.03.1996 № 6/5/3/41, затверджене спільним наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів.

Отже, як правильно робить висновок Л.Є. Виноградова, частина п'ята

статті 1176 ЦК України фактично позбавляє постраждалих можливості одержати компенсацію шляхом подання позову до суддів. Тим самим не тільки істотно обмежується конституційний принцип відповідальності держави, але й порушується конституційний принцип доступу до засобів правового захисту [6, с. 83], що для України як демократичної правової держави є неприпустимим.

Деякі вчені звертають увагу на те, що в жодній сучасній демократичній державі немає такої жорсткої умови для притягнення держави до відповідальності, як винесення обвинувального вироку стосовно судді [5, с. 133]. Тому доречним вважають закріплення в законодавстві положення про відповідальність судді в порядку регресу перед державою за шкоду, заподіяну при здійсненні правосуддя [4, с. 76; 16, с. 141, 142; 5, с. 141, 142], що узгоджується з пунктом 5.2 Європейської хартії про закон «Про статус суддів», прийнятої Радою Європи в 1998 році [10], згідно з яким компенсація за шкоду, понесена неправомірно в результаті рішення або поведінки судді при виконанні ним своїх обов'язків, гарантується державою. У Законі може бути передбачено право держави вимагати від судді у судовому порядку відшкодування таких витрат у разі грубого і навмисного порушення процедур, що регулюють виконання суддівських обов'язків. Разом з тим пред'явлення позову до відповідного суду допускається за умови узгодження з органом, в якому не менше половини, що беруть участь у засіданні, є суддями, вибраними такими ж суддями.

З цього приводу С.Ф. Афанасьєв та М.М. Зарубіна припускають, що Рада Європи при цьому виходить з того, що правосуддя розпочинається все-таки з конкретного судді, тобто тільки його відповідальність може врешті-решт гарантувати надалі дотримання ним же права на справедливий судовий розгляд при розгляді іншої цивільної справи, і тому роблять висновок, що регресний порядок відшкодування шкоди до винного судді – це єдиний варіант відновити справедливість не лише для постраждалої особи, а й для самої держави [3, с. 41].

Висновки. Як вбачається з наведеного, питання притягнення суддів до кримінально-правової та цивільно-правової відповідальності є однією з недостатньо врегульованих проблем, що обумовлено недосконалістю правових конструкцій, які не завжди дають змогу, а в більшості випадків роблять неможливим або дуже складним притягнення суддів до цих видів юридичної відповідальності. У зв'язку з цим щодо цивільно-правової відповідальності необхідно чітко визначити

межі, підстави й умови такої відповідальності держави і суддів, а також порядок притягнення до неї. У цілому, на наш погляд, цивільна відповідальність судді повинна наставати тільки у виняткових випадках серйозного порушення обов'язків, очевидних зловживань і грубої недбалості з боку судді [4, с. 76]. Такі дії судді, на нашу думку, можуть встановлюватися не лише на підставі вироку суду відносно судді, що набрав законної сили, а й на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності або звільнення за порушення присяги. Такі рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції можуть бути також підставами для звернення до суду з метою перегляду справи у зв'язку з новоявленими обставинами. Крім того, застосування до судді, з вини якого було заподіяно матеріальну та моральну шкоду фізичним або юридичним особам, особистої цивільно-правової відповідальності шляхом пред'явлення державою регресних вимог є доцільним. На наше переконання, такий правовий інструмент буде дієвим засобом у забезпеченні та стимулюванні відправлення правосуддя належним чином. Слушним є також внесення відповідних змін до законодавства із запровадженням при цьому обмеженої недоторканності суддів, тобто поширення суддівського імунітету лише під час здійснення судочинства, а також наділення Вищої ради юстиції повноваженнями вирішувати питання про надання згоди на затримання чи арешт судді та відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Аналіз проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів», зроблений Центром Разумкова в межах етапу проекту «Судова реформа в Україні: стан, проблеми, перспективи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.razumkov.org.ua/upload/1381419715_file.pdf.
2. Афанасьев С.Ф. О гражданско-правовой ответственности судей / С.Ф. Афанасьев // Российский юридический журнал. – 2009. – №6. – С. 118–125.
3. Афанасьев С.Ф. К постановке проблемы привлечения суда (судьи) к деликтной ответственности в контексте права на справедливое судебное разбирательство / С.Ф. Афанасьев, М.Н. Зарубина // Российский судья. – М. : Издательская группа «Юрист», 2009. – № 11. – С. 38–41.
4. Вершинина Д.В. О гражданско-правовой ответственности судей за причинение вреда при отправлении правосудия в Российской Федерации / Д.В. Вершинина // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2010. – № 1 (22). – С. 73–76.
5. Виноградова Л.С. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Л.С. Виноградова. – О., 2004. – 187 с.
6. Виноградова Л.С. Про вдосконалення порядку притягнення суддів до цивільно-правової, кримінально-правової,

адміністративної відповідальності / Л.С. Виноградова // Юридична Україна. – 2005. – № 4. – С. 82–88.

7. Висновок Венеціанської комісії щодо законопроекту про судоустрій та законопроекту про статус суддів CDL-AD(2007)003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/dCDLAD\(2007\)003-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/dCDLAD(2007)003-ukr).

8. Висновок Венеціанської комісії щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів України» та інших законодавчих актів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)033-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)033-e).

9. Гончаренко О.В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності (частина перша) / О.В. Гончаренко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – №1 (5). – С. 77–92.

10. Европейская хартия о законе «О статусе судей», Лиссабон, 10 июля 1998 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_236.

11. Звіт про другий раунд моніторингу, проведений в рамках реалізації Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією Мережі боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії Організації економічного співробітництва та розвитку (08 грудня 2010 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/corruption/acn/istanbulactionplan/46832415.pdf>.

12. Казанцев В. Гражданско-правовая ответственность за вред, причиненный действиями судьи / В. Казанцев // Российская юстиция. – 2002. – №2. – С. 11–13.

13. Клеандров М.И. Ответственность судьи: монография / М.И. Клеандров. – М. : Норма: ИНФРА – М, 2011. – 576 с.

14. Кузьмін Р. Ще раз про суддівську недоторканність / Р. Кузьмін // Вісник прокуратури. – 2010. – № 5 (107). – С. 3–9.

15. Маляренко А.В. Підстави юридичної відповідальності суддів загальної юрисдикції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / А.В. Маляренко. – О., 2013. – 244 с.

16. Марочкін І.Є. Статус суддів : [навч. посіб.] / І.Є. Марочкін, Ю.І. Крючко, Л.М. Москвич та ін. – Х.: Право, 2009. – 120 с.

17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-е вид., доп. і перероб. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.

18. Овчаренко О.М. Деякі процедурні аспекти притягнення суддів до кримінальної відповідальності / О.М. Овчаренко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 4 (12). – С. 7–21.

19. Проект Закону про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів (реєстр. №2522авід04.07.2013)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47765.

20. Проект Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ti-ukraine.org/system/files/docs/news/zasadi_ap_2014_1.pdf.

21. Результати дослідження «Барометр Світової Корупції» (Global Corruption Barometer), яке проводив Міжнародний дослідницький центр Gallup International Association з літа 2012 року до зими 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/news/2815.html>.

22. Соціологічне дослідження Центру Разумкова на тему: «Якою мірою поширена корупція в кожній з наведених сфер?», проведене з 30 вересня по 08 жовтня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=903.

23. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи (інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії на тему: «Судова реформа

2010 р.: чи наближає вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?», Київ, 4 квітня 2013р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/Sudova_reforma_2013.pdf.

24. Судовий індекс Європейської бізнес-асоціації, що визначає рівень довіри представників бізнесу до сучасної системи правосуддя в Україні, підготовлений за аналітичної підтримки дослідницької компанії In Mind (жовтень 2013 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/court-index>.

25. Щорічні звіти Міністерства юстиції України про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2011 – 2013 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minjust.gov.ua/47777>.

